

Helsinški *bilten*

**HELŠINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI**
Kneza Miloša 4, Beograd;
tel/fax. 011/3349-170; 3349-167;
e-mail: office@helsinki.org.rs
<http://www.helsinki.org.rs>

BR.160 // MART 2021.

A. Vučić sa šefom Delegacije EU u Srbiji, Semom Fabricijem

Foto: [instagram.com/buducnostsrbijeav](https://www.instagram.com/buducnostsrbijeav)

SRBIJA: OKRETANJE LEĐA EU

Već nekoliko godina Srbija beleži regresiju i njen demokratski potencijal se sve više topi. Međunarodne organizacije koje mere nivo demokracije, poput Freedom House, u svojim poslednjim izveštajima ukazuju na to da Srbija više ne spada u demokratske države. Urušavanje institucija i stalne kampanje protiv svih kritičkih i opozicionih glasova sve jasnije pokazuje autoritarnost koja lako može prerasti u diktaturu. Naprednjačka vlast je tokom devet godina vladavine razorila politički život, obezvređila pluralnost, ukinula dijalog u društvu. Medijski prostor je sveden na tabloidni i realiti sadržaj koji

briše granicu između dobra i zla. Relativizacijom svega i svačega uništen je vrednosni sistem koji je tek dobio na zamahu tokom prethodnih deset godina tako što je uspostavljen pravni okvir manje-više u skladu sa evropskim vrednostima i standardima, ustanovljena su nezavisna regulatorna tela koja su s transparentnošću u radu stekla uvažavanje u društvu.

Vladajuća stranka nema opoziciju, koja bi mogla bar donekle da je kontroliše, što je otvorilo prostor korupciji koja je ušla u sve sfere političkog, privrednog i društvenog života. Brojne afere

(Krušik, Jovanjica, navodno prisluškivanje predsednika, obračun sa grupom Veljka Belivuka i sl) pokazuju dubinu kriminalizacije društva, što ostavlja malo prostora za reforme i normalizaciju političkog života.

Sve ovo ne bi bilo moguće u tolikoj meri, da i opozicija ne pokazuje nesposobnost ne samo da ponudi alternativni program, nego i nespremnost da se organizuje i suprotstavi sve većoj samovolji Srpske napredne stranke (SNS). Mada je politička opozicija već izvesno vreme pokušavala pronaći novo opoziciono “zaštitno lice”, u tome nije uspela.

Posledice dugotrajnog razaranja medija i institucija, kontinuiranih kampanja protiv organizacija civilnog društva, profesionalnih medija i pojedinaca koji se percipiraju kao oponenti predsednika, a koje su vođene sa najuticajnijih pozicija u državi, na najdrastičniji način ispoljile su se tokom pandemije.

Kao centralna zemlja na Balkanu Srbija, nesposobna da napravi bilans i reformski iskorak, drži ceo region kao taoca svojih aspiracija, sada predstavljenih kao “srpski svet”, posebno u odnosu prema BiH i Crnoj Gori.

Zaustavljen je proces evrointegracija, ali se odnosi sa Evropskom unijom (EU) obostrano održavaju sa idejom: Srbija želi da sačuva ekonomsku i finansijsku podršku EU, dok EU nastoji da održi Srbiju na evropskom kursu. Dugogodišnja tolerancija Zapada prema Srbiji više nije održiva zbog ubrzanog urušavanja demokratskih vrednosti, pritiska na medije, sve agresivnijeg ponašanja prema regionu, ali i nesposobnosti da pokrene neophodne reforme.

U godišnjem izveštaju Evropske komisije o napredovanju Srbije (oktobar 2020) u pregovorima sa Evropskom unijom navedeno je da je Srbija ostvarila napredak u ekonomskim i fiskalnim pitanjima, umereni napredak u borbi protiv

korupcije i reformi javne administracije, ali da s druge strane, nije bilo napretke u izbornom procesu i reformi pravosuđa. Navodi se takođe da Srbija i dalje nije potpuno uskladila svoju politiku s evropskom i da saraduje na različite načine, a i vojno, sa zemljama koje bi se u očima EU mogle smatrati spornim.¹

Predsednik Aleksandar Vučić je burno reagovao na neke od navoda Izveštaja Evropske komisije i odbacio je one kritike koje se odnose na prekomernu upotrebu policijske sile tokom protesta u julu (2020) u Beogradu, saradnju i kupovinu vojne opreme od zemalja poput Rusije i Kine, navodeći da Srbija i on, kao predsednik, rade u najboljem interesu građana, štiteći njihov život i interese naše zemlje.² Jer, kako je istakao, sve te primedbe pokazuju kako se suverena i nezavisna zemlja ponaša, zemlja koja je na evropskom putu, ali koja ima svoje interese i zadržava pravo da po važnim pitanjima donese drugačiju odluku.³

Izveštaj specijalnog izvestioca Evropskog parlamenta Vladimira Bilčika bio je još konkretniji i kritičniji. Izveštaj osuđuje i traže sankcije za javne napade i govor mržnje sa skupštinske govornice uperenih kako prema Tanji Fajon, predsedavajuća delegacijom EP za saradnju sa Srbijom, ili drugim evroposlancima, tako i prema političkim protivnicima, nezavisnim medijima i novinarima, smatrajući to “kršenjem demokratskih praksi i osnovnih demokratskih vrednosti”, pozivajući političke aktere na nastavak međustranačkog dijaloga o izbornim uslovima.⁴

I ovaj je izveštaj u vladajućim krugovima dočekan sa negodovanjem i odbijanjem, pa je tako

1 <https://www.blic.rs/vesti/politika/detalji-izvestaja-eu-zbog-koga-je-vucic-burno-reagovao-packe-zbog-izbora-protesta-iz-zx2nc4v>.

2 Isto.

3 Isto.

4 <https://rs.n1info.com/vesti/odbor-evropskog-parlamenta-usvojio-bilcikov-izvestaj/>.

ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Vulin izjavio da “poslanici EU ako već nisu mogli ili nisu hteli da pošalju Srbiji vakcine, nisu morali da joj šalju ni amandmane”⁵

Kritike na pomenute izveštaje koji bi trebalo da budu smernica za Vladu u kom pravcu da usmeri reformske napore, dodatno pokazuju da Srbija nije ni zainteresovana za suštinsko prilagodjavanje evropskim normama i sve to tumači kao poseban pritisak na nju. Takvo otvoreno odbijanje posledica je i promenjenih međunarodnih okolnosti.

Zaoštavanje na liniji SAD-Rusija-Kina pojačava geostrateško nadmetanje i na Zapadnom Balkanu. Različiti interesi imaju poguban uticaj na situaciju u regionu, a nedostatak ljudskog potencijala i odsustvo liderstva u svakoj od zemalja pojedinačno, dodatno unazađuje ionako skromne reformske rezultate.

Najave nove američke administracije da će zajedno sa EU završiti “unfinished business” na Balkanu (pre svega u Bosni i na Kosovu) u Srbiji su dočekane sa velikim nezadovoljstvom, uz ocenu da je Srbija ponovo na tapetu. Međutim, i predsednik Vučić i brojni drugi politički analitičari ističu da je Srbija za Zapad problem zato što je “ojačala, što nije u NATO i što u potpunosti ne sledi politiku Zapada i što Zapad ne želi da takva država u regionu ima dominantnu poziciju”.⁶ S druge strane, Rusija i Kina, kako ističu, “pomažu da Srbija bude regionalni lider ali da to nije po meri zapadnih sila i niza regionalnih patuljaka”⁷

Oslanjajući se na podršku Rusije i Kine, Beograd sve direktnije uslove Zapada doživljava kao “pretnje praznom puškom jer se svet prilično izmenio”. A, svaki veći pritisak, kako ističu, “Srbiju gura više

ka Kini i Rusiji”.⁸ Naglašava sa da Kina i Rusija nisu “maligni uticaj” u regionu kako tvrdi Zapad, već je to “uticaj zapadnih neokolonijalnih sila kojima su potrebni podanički režimi, a ne partneri”.⁹

Takvo tumačenje međunarodnih okolnosti, kao i činjenica da je Srbija jedina u regionu nabavila vakcine i da je uspela da vakciniše značajan deo populacije, iznedrilo je i “ofanzivu vakcina”. Ona je pokrenuta, s jedne strane, da se pokaže solidarnost Srbije i nesposobnost ostalih regionalnih lidera (u čemu je i uspela), ali i da pošalje poruku da Balkanci treba sami bez međunarodne zajednice da rešavaju svoje probleme.

Ovom diplomatski pažljivo osmišljenom inicijativom, Vučić se predstavio kao političar koji veruje u snagu i moć balkanskih naroda kad su jedinstveni, ističući istovremeno da to “ne znači nikakve zajedničke države ili bilo šta, ali kada zajednički delujemo, kada zajednički istupamo – onda možemo sve. Da brinemo jedni o drugima, takođe. Biću srećan da ove vakcine mogu da koriste i Bošnjaci i Srbi i Hrvati, bez ikakve razlike, a pomoći ćemo, ako to tako nazivamo, i u budućnosti. Biću isto tako slobodan da tražim od Bosne i Hercegovine pomoć u nekim drugim pitanjima kada nama bude trebalo. Tako prijatelji i komšije treba da razgovaraju jedni sa drugima”.¹⁰

Sarajevski dnevni list *Avaz* je u svom komentaru konstatovao da je “ovaj Vučićev potez direktan šamar u lice i poniženje za nesposobne političare u BiH, ali i hvale vredan čin i gest srpskog predsednika koji će na ovaj način barem donekle ublažiti štetu katastrofalne nesposobnosti naše zemlje”.¹¹

5 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2021&mm=02&dd=21&nav_category=11&nav_id=1815591.

6 Dragomir Anđelković, “Zašto Srbija ne sme da strči”, *Politika*, 13. mart 2021.

7 Isto.

8 Dragomir Anđelković, “Zapad jačanje Srbije shvata kao provokaciju”, *Politika*, 20. mart 2021.

9 Isto.

10 https://www.rtv.rs/sr_lat/koronavirus/vucic-kada-zajednicki-delujemo-i-istupamo-mozemo-sve_1213754.html.

11 <https://www.kurir.rs/vesti/politika/3635433/hvala-vucicu-nasi-politicari-su-nesposobni-ovako-u-bih-reaguju-pred-dolazak-predsednika-srbije-u-sarajevo>.

Predsednik Vučić je donirao vakcine i Crnoj Gori uoči lokalnih izbora u Nikšiću, kao i, pre toga, Severnoj Makedoniji. Ovom inicijativom predsednik Vučić pokušava da relativizuje pritisak Zapada i da se suprotstavi najavljenim rešenjima za BiH i za Kosovo.

U tom smislu on izjavljuje: "Ne mogu da prihvatim ideju o ukidanju Republike Srpske, ne samo zato što je to ustavna obaveza Srbije, već zato što onaj ko želi da ukine RS ide protiv volje srpskog naroda, ali i stabilnosti i mira na Balkanu"¹²

Indikativne su i sve radikalnije i uvredljivije izjave Milorada Dodika, člana Predsedništva BiH, o novom visokom predstavniku, kao i najavama angažmana SAD u BiH. gotovo svakodnevno izjavljuje: "Ovi monstrumi visoki predstavnici, niz njih su bili obični kreteni, pokušavaju da se sakriju iza neke velike sile kršeći međunarodno pravo. Mi samo hoćemo naša prava, naša prava su zapisana u Ustavu BiH. Mi hoćemo da poštuju taj Ustav, a ne dekadentnu volju visokih predstavnika i raznih imbecila koji su nam upravljali društvom poslednjih 20 godina"¹³

Dijalog Beograd-Priština još nije na pomolu, mada specijalni izaslanik EU Miroslav Lajčak redovno posećuje region i daje ohrabrujuće izjave. Beograd je i dalje zainteresovan da na Kosovu održi zamrznuti konflikt u čemu ima podršku Moskve koja time obezbeđuje svoju ulogu zaštitnika interesa Srbije u UN. Prilikom poslednjeg susreta sa Lajčakom Vučić je izjavio: "smatramo da kompromisni dogovor znači – nikome sve, a svakome dovoljno. Bez obzira na izjave koje dolaze iz Prištine, a koje nisu ohrabrujuće, naša je obaveza da budemo odgovorni i posvećeni"¹⁴

12 <https://www.tvmost.info/post/vucic-sa-bih-najbolji-odnosi-ali-ne-prihvata-ukidanje-republike-srpske>.

13 <https://www.nedeljnik.rs/visoki-predstavnici-su-bili-kreteni-devastiran-je-dejtonski-sporazum-bez-kojeg-rs-necesiti-deo-bih-dodik-o-mogucim-planovima-za-kreiranje-novog-sporazuma/>.

14 <https://www.slobodnaevropa.org/a/31130894.html>.

Ovakva formulacija upućuje na to da Beograd nije odustao od podele.

Stefan Surlić, sa Fakulteta političkih nauka, kaže da "ne postoje magični dokumenti koji će rešiti višedecenijske probleme na terenu na Kosmetu i dati odgovor na dvostruke aršine Zapada po kojima je Albancima dozvoljeno da imaju dve i po države, a da se pritom Srbija odrekne dela svoje teritorije"¹⁵ Surlić zaključuje da Srbiji jedino ostaje da osnaži partnerstva sa zemljama koje stoje čvrsto pri stavu odbrane međunarodno-pravnog poretka i koje ne žele da priznaju samoproглаšenje nezavisnosti Kosova.¹⁶

Indikativno je da neki međunarodni analitičari poput Timotija Lesa, koji je među prvima zagovarao rekompoziciju Balkana, dovodi u pitanje Bajdenova obećanja u sudaru sa realnošću na terenu. On sumnja da će Bajdenova administracija uspeti u svojim namerama. SAD mogu pokušati da reše problem BiH u nadi da će moći preoblikovati percepciju Srba o kosovskom problemu. Trenutno sve ostaje za budućnost. Međutim, ono što ostaje jasno je da osećaj deža vi koji trenutno doživljavaju na Balkanu neće trajati zauvek. Kada se administracija Bajdena na kraju suoči sa političkom realnošću u regionu i pomeri se sa neizvodljive politike, tada bi rešenje za kosovski problem takođe moglo doći u obzir.¹⁷

SRPSKI SVET

Srbija ni nakon brojnih poraza nije zatvorila srpsko pitanje. U tom smislu, Srbija se izdvaja kao zemlja koja nije spremna prihvatiti novu realnost u regionu, odnosno priznati postojanje novih država i tretirati ih kao ravnopravne partnere. To se ogleda u njenom svakodnevnom odnosu prema

15 <https://informer.rs/vesti/politika/591807/srbija-kim-albanci-zapad-drzave-ucene>.

16 Isto.

17 Timoty Less, Danas, 24. mart 2021.

susedima koje nije prihvatila kao nezavisne države i na čije teritorije još uvek ima pretenzije. To se pre svega odnosi na Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Kosovo, pa i na Makedoniju. Umesto normalizacije odnosa, Beograd svojom politikom “zaštite srpskog naroda” i sprečavanjem njihove integracije u matične zemlje, u suštini podstiče tenzije govorom mržnje i demonizacijom svih susednih naroda. To i jeste glavni razlog za njeno okretanje od EU, jer se jedinstvo nacije stavlja ispred demokratizacije i razvoja što bi umanjilo šanse za realizaciju “srpskog sveta”.

Kao zemlja koja ima centralno mesto na Balkanu, Srbija pokušava da maksimalno iskoristiti politički i ekonomski kontekst za koji smatra da je po nju povoljan. U tom smislu, Beograd pokazuje samouverenost i smatra da može napredovati u diversifikaciji odnosa i sa Rusijom i sa Kinom.

Da bi se razumelo ponašanje Srbije treba uzeti u obzir kako ona vidi svoje geostrateške interese. Sasvim je sporedno koja je opcija trenutno na vlasti, jer se razlikuju samo po metodu, ali suština je ista. Aktuelna vlast je do kraja ogolila tu strategiju i na neki način otvorila oči svima, kako susedima tako i Zapadu.

ODNOS PREMA SUSEDIMA

Geopolitički interes Srbije u **Bosni i Hercegovini** je očuvanje Republike Srpske (RS) i njeno pripajanje Srbiji. RS se smatra jedinom srpskom pobedom iz devedesetih i zato se tretira kao spoljnopolitički prioritet, što je navedeno i u strategiji bezbednosti koju je Aleksandar Vulin predstavio u Skupštini Srbije. Ona je geopolitički važna za Srbiju zbog povezivanja sa Jadranom, kao i geopolitičkog pritiska na Crnu Goru (što je više nego očito tokom poslednja dva meseca), sprečavanja neosmanskog projekta, zaposedanja druge obale Drine i pomeranja “civilizacijske

granice” ka zapadu, što povećava srpski uticaj.¹⁸ Ostvarivanje ciljeva drugim sredstvima u mirnodopskim uslovima podrazumeva prihvatanje Dejtonskog sporazuma kao optimalnog rešenja u datim okolnostima.

Crna Gora se u geopolitičkom razmatranju Srbije posmatra kao “unutrašnje pitanje” i pridaje joj se “nemerljiv geopolitički značaj”. Crna Gora nikada nije prihvaćena kao nezavisna država i tretira se samo kao teritorija, odnosno kao još jedna srpska zemlja. Oспорava se crnogorstvo i jezik, a crnogorski identitet se posmatra kao hibridni. U skladu sa time, jača se pozicija srpskog naroda, dok Srpska pravoslavna crkva (SPC) već ima status države u državi. Interes Srbije je da na čelu Crne Gore bude “državni politički lider” koji će respektovati srpske geopolitičke interese.¹⁹ Zato se Milo Đukanović percipira kao glavna prepreka ostvarenju srpskih interesa. Krajnji cilj Srbije je vraćanje Crne Gore u državni okvir, jer samo tako i Srbija i Crna Gora dobijaju na geostrateškom značaju. Samo konačni poraz Đukanovićevog projekta, ističe se, predstavlja najvažniji među nužnim preduslovima za povratak Crne Gore tamo gde je oduvek bila, u svoj srpski svet.²⁰

Prošlogodišnji izbori u Crnoj Gori su uz podršku SPC, Beograda i Rusije (iz pozadine) ustoličili novu prosrpsku i prorusknu vlast. Mada je Demokratska partija socijalista (DPS) Mila Đukanovića i dalje pojedinačno najrelevantnija partija stvara se atmosfera o neophodnosti njenog silaska sa scene i posebno njenog predsednika, koji je najzaslužniji za obnovu ne samo nezavisnosti Crne Gore, već i za njeno NATO članstvo i orijentaciju ka EU. Srbijanski mediji uporno kriminalizuju suverenost Crne Gore, dok nova crnogorska vlast rapidno radi na pražnjenju njenog suvereniteta.

18 Dušan Proroković, *Geopolitika Srbije*, Službeni glasnik, Beograd 2018, str.781-798

19 Isto. Str.738-763

20 Nikola Vrzić, “Srpski svet”, Pečat, 19. mart 2021.

Srpski stratezi su uvek tretirali **makedonsko pitanje** kao centralno geopolitičko pitanje na Balkanu. Milorad Ekmečić je više puta naglašavao “ko kontroliše Vardarsku dolinu je hegemon Balkana”. Strateški gledano, Makedonija je uvek u paketu sa Kosovom, što u velikoj meri objašnjava i NATO intervenciju jer, smatralo se, da Milošević svojom politikom ugrožava bezbednost čitavog južnog krila NATO. Beograd je umešan u makedonska događanja od njene nezavisnosti. Posebno je zamereno skopskim vlastima na priznanju Kosova, ali je u unutrašnjim previranjima podržavao Nikolu Gruevskog koji je flirtovao i sa Moskvom. Beograd je uvek računao na makedonske-albanske odnose kao primer “latentnog konflikta”. Međutim, zapadna međunarodna zajednica je upravo zbog fragilnosti Makedonije i njenog strateškog značaja svojevremeno zaustavila sukobe, ishodovala “Ohridski sporazum”, zatim otvorila mogućnost za njeno brzo uključivanje u NATO.

Mada je srpska država proterana sa **Kosova** 1999. godine, Srbija i dalje percipira Kosovo kao važan geopolitički prostor. Smatra se da Albanci nisu državotvoran narod i da je to mafijaška država koja bez spoljnog faktora, pre svega, NATO i SAD, ne bi bila održiva. Beograd je svestan da su kosovski Albanci važan saveznik za Zapad i da je stanovništvo dinamično i orijentisano ka evroatlantskim integracijama, što u suštini umanjuje srpski uticaj. Zbog toga je Beograd pokušao da izdejstvuje razdvajanje Srba i Albanaca, odnosno podeli Kosovo u čemu nije uspeo, mada je u jednom trenutku imao podršku i Hašima Tačija i, što je još važnije, Edija Rame. Srpski stratezi smatraju da je “Kosovo nakon intervencije postalo vanredno važan i geografski predisponirani centralni geopolitički položaj”, što Srbiji nalaže, kako se smatra, da se “kontinuirano bavi pitanjem Kosova kroz direktno mešanje u političke procese na Kosovu”. Srpska lista je zato važan instrument u realizaciji srpskih aspiracija prema Kosovu.²¹

Aktuelna dinamika u regionu i posebno sinhronizacija događaja u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini jasno ukazuje na to da je na delu pokušaj stvaranja nove realnosti (izvikivanje referenduma u RS i permanentno mešanje u Crnoj Gori) koja bi destabilizirala čitav region. Srbija sprovodi identičnu politiku u regionu poput one koju Rusija sprovodi u svom bliskom okruženju (Ukrajini, Gruziji, Moldaviji). Ponašanje Rusije na Balkanu ima za cilj da kompromituje EU i NATO tako što preko Srbije destabilizuje ceo region.

SUOČAVANJE: TRANSGENERACIJSKI PROCES

I nakon više od dve decenije suočavanje sa prošlošću i regionalno pomirenje su na samom početku, uprkos činjenicama koje su obelodanjene i potvrđene, ne samo pred raznim međunarodnim sudovima, već i unutar svake od novonastalih zemalja naslednica Jugoslavije. Osim što je suočavanje složen i višedecenijski proces, jedna od glavnih prepreka u međuregionalnim odnosima jeste i interpretacija ratova na teritoriji bivše Jugoslavije. Bez objektivizacije jugoslovenskog i međunarodnog konteksta, kao i uloge srpske elite u generisanju rata, teško da će u bliskoj budućnosti doći do kvalitativnih promena.

Tome je u velikoj meri doprinela i međunarodna zajednica koja je, kad je reč o suočavanju, ceo problem svela na krivičnu odgovornost. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) je imao prvorazrednu ulogu u obelodanjivanju činjenica, ne samo u sklopu presuda, već i neverovatnom bazom prikupljenih dokumenata, svedočenja, dokumentarnih filmova i sl. MKSJ nije raspolagao mehanizmom kojim bi obavezao zemlje u regionu da se ozbiljno pozabave njegovim nasleđem. Takav pristup je omogućio Beogradu da svoju interpretaciju, prema kojoj “Srbija nije učestvovala u ratu”, nametne kao zvaničnu. Srpske elite ne samo da su prihvatile takvu

21 Isto, str. 867-869

interpretaciju već su, posebno one akademske, brojnim knjigama i javnim nastupima doprinele da takva interpretacija bude široko prihvaćena.

Osim toga, sve novonastale države regiona prolaze kroz važne transformacione procese. Konsolidacija država nije dovedena do kraja. Tranzicija je manje-više bila neuspešna, a transformacija društava prema usvajanju novih vrednosti, takoreći, nije ni počela. Pri tome, u toku je i stvaranje novih nacionalnih identiteta koji imaju unutrašnju i spoljnu komponentu. Nažalost, sve ukazuje na to da će ti procesi samo produbljivati tenzije u regionu, jer se u identitete ugrađuju komponente i stereotipi koji produbljuju nerazumevanje.

Većina aktivnosti se odvijala unutar koncepta tranzicione pravde sa ciljem da se izgradi održiv mir i pomogne demokratizacija novonastalih država. Napori tranzicione pravde u bivšoj Jugoslaviji na početku su bili usredsređeni na krivično gonjenje počinilaca ratnih zločina. U međuvremenu su pokrenuti i drugi mehanizmi za utvrđivanje istine, poput centara za utvrđivanje činjenica, Regionalne komisije za utvrđivanje istine REKOM i mnoge druge inicijative.

Mada je suočavanje transgeneracijski proces, može se konstatovati da se region nalazi u regresiji u svakom pogledu, pa i kad je reč o suočavanju s prošlošću. Ne postoji ni minimum spremnosti da se činjenice objektivizuju i da se dođe do zajedničkog razumevanja nedavne prošlosti, posebno brutalnog raspada Jugoslavije. Regionalne elite su se fokusirale isključivo na kreiranje narativa o vlastitoj žrtvi, što oduzima prostor bilo kakvoj odgovornosti. Rat je nastavljen "kulturom sećanja" i kreiranjem narativa koji još više produbljuju antagonizme.

Dominantne srpske elite (političke, verske, vojne, akademske i kulturne) sistematski se angažuju na preoblikovanju prošlosti, shodno ciljevima od kojih se nije odustalo. Tako Miro Lompar,

profesor univerziteta, veoma uticajan u promovisanju novog narativa, smatra: "Da bismo mogli da krenemo na vijugavi, neizvesni, trnoviti put oporavka posle teškog istorijskog poraza u XX veku, neophodno je da nađemo produktivni odgovor na zapadni istorijski izazov. U tom odgovoru bi u središtu trebalo da bude srpsko stanovište, kao skup odluka koje podrazumevaju strogi nacionalni egoizam, da bi otud proistekla srpska kulturna politika, kao najšira podloga nacionalne samosvesti."²²

REVIZIJA ISTORIJE

Osim opšte konfuzije koja se namerno stvara u pogledu činjenica o nedavnoj prošlosti, na delu je i revizija istorije čitavog XX veka, što dodatno stvara kaos posebno u glavama mladih. Sagledavanje istorije samo iz pozicije žrtve, onemogućava ozbiljan dijalog o prošlosti. Osim toga, potencira se trauma i neguje težnja za osvetom što u regionu trajno održava tenzije. Značajnu ulogu u toj manipulaciju igraju brojke koje se stalno povećavaju. Fokus je posebno na Drugom svetskom ratu.

Jasenovac je bio i ostao logor čije su cifre najčešće uveličavane. Broj koji koriste srpski propagandisti je 700.000 Srba, Jevreja i Roma, ubijenih u tom logoru. Mada su cifre poznate, ta brojka je ostala kao simbol stradanja Srba. Postoji više analiza koje objektivno daju presek žrtava u Drugom svetskom ratu. Dva nezavisna demografa (jedan Srbin, a drugi Hrvat) izbrojali su 70.000–83.000. Vladimir Žerjavić u "Opsesije i megalomanija oko Jasenovca i Bleiburga. Gubitak stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu", Zagreb, Globus, 1992. i Bogoljub Kočović, "Žrtve Drugog svjetskog rata", Sarajevo, Svijetlost, 1990.

²² <https://www.intermagazin.rs/milo-lompar-formula-duha-samoporicanja-glasi-sve-sto-je-srpsko-treba-svesti-na-srbijansko-da-bi-sve-sto-nije-srbijansko-vremenom-pre-stalo-da-bude-srpsko/>.

Jasenovac je bio ključna tema u pripremi rata u Hrvatskoj 1991. godine, a sada je ponovo aktuelan u opravdavanju rata devedesetih, koji se u srpskim medijima tretira kao osveta. Svaki pokušaj da se napravi bilans devedesetih, završava se sa žrtvama iz Drugog svetskog rata. Čak je pokrenuta i nova inicijativa za prikupljanje podataka o žrtvama iz Drugog svetskog rata. Na molbu Društva za podizanje srpskog memorijala, Sveti arhijerejski sinod pozvao je vladike da preko svog sveštenstva prikupe podatke o Srbima nastradalim u ratovima. Ideja je, kako se ističe, da se koriste knjige crkava, tamo gde su one vraćene nakon preuzimanja od države posle Drugog svetskog rata.²³

Stalno vraćanje na Drugi svetski rat ima za cilj relativizaciju odgovornosti za rat devedesetih, kao i da se, pravljem bilansa žrtava za ceo XX vek dokaže da su Srbi bili najveće žrtve obe Jugoslavije. Osim toga, manipuliše se i s antifaišizmom. Rehabilitacija četnika je, osim ostalog, bila i u funkciji promovisanja antifaišističkog pokreta "s desne strane". Taj pokret je u Srbiji široko prihvaćen. Prema regionu i Evropi promovise se teza da su Srbi bili najbrojniji u partizanskom, odnosno antifaišističkom pokretu. Međutim, u samoj Srbiji taj pokret je bio na margini i nema rezonancu u javnom prostoru, uprkos činjenici da postoje grupe i pojedinci koji se sistematski zalažu za njegovu (re)afirmaciju kao vrednosti koja je neodvojiva od evropskih integracija.

REHABILITACIJA RATNIH ZLOČINACA

Osuđenici za ratne zločine poput Vojislava Šešelj, Vladimira Lazarevića, Veselina Šljivančanina, Nikole Šainovića nakon izlaska iz zatvora dobili su ogromnu medijsku promociju i gotovo svakodnevnu mogućnost da budu tumači ratova devedesetih koji se u suštini svode na tvrdnje s kojima je

rat i počeo, a koje se sada promovisu kao oficijelni narativ, što manje-više šira javnost prihvata.

Vojislav Šešelj je gotovo svakodnevno u televizijskim programima, gde tumači situaciju u zemlji, i koji govori sve ono što vlast ne sme ili neće. On je postao takoreći, alter ego predsednika Vučića i njegove partije.

U aktuelnoj raspravi o prošlosti uloga Slobodana Miloševića se relativizuje a odgovornost se prebacuje i na druge (Hrvatsku, Sloveniju, Bošnjake i Zapad).

Aktuelna vlast čini sve da "normalizuje" Slobodana Miloševića. O njemu se iznose samo pohvale za njegovu politiku koja je spasla Srbiju od rata. Presuda Radovanu Karadžiću poslužila je kao dokaz da Slobodan Milošević nije bio inspirator rata u Bosni. Naime, citira se presuda u onom delu u kome se konstatuje kako sud nije našao dokaze da se Milošević saglasio sa planom stvaranja etnički čiste srpske teritorije u Bosni. Za ministre Ivicu Dačiću i Aleksandra Vulina, koji su i sami devedesetih godina prošlog veka bili deo Miloševićevog režima, to je bilo dovoljno da konstatuju da Milošević nije kriv, odnosno da je oslobođen svake krivice za ratne zločine, te da se pokazalo kako je njegova politika bila ispravna.²⁴

Mada se priznaju neki od zločina, rasprava se svodi na pritužbe da je broj optuženih pred Haškim tribunalom neizbalansiran, odnosno da je disproportionalno veći broj Srba koji su odgovarali pred tim sudom. Vode se rasprave i pišu, navodno naučne knjige koje imaju za cilj diskreditovanje suda kao pristrasnog (protiv Srba). Navode se svi propusti (kojih je bilo), ali se sve svodi na tehničke detalje bez ulaženja u suštinu sukoba na teritoriji Jugoslavije.

23 Politika, SPC prikuplja podatke o srpskim žrtvama u 20. veku", 26. juli 2016.

24 <http://www.blic.rs/vesti/politika/kako-je-slobodan-milos-ovic-ponovo-podelio-srbiju/7r5kmjh>.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Ambiciozna predstava Srbije o vlastitom značaju ne uzima u obzir interese drugih u regionu, i posebno, ne interese nekih spoljnih aktera. Srbija se sve suviše oslanja na Rusiju i Kinu čiji interesi nisu identični sa njenim.

U trenutno veoma zaoštrenoj konfrontaciji Zapada i Istoka Srbija se, mada ističe svoju neutralnost, u suštini svrstala na strani Rusije i Kine. Osnovni razlog za to je nespremnost za reforme i prihvatanje demokratskih vrednosti, ali i neodustajanje od zacrtanih teritorijalnih aspiracija.

Imajući sve to u vidu ambicija Zapada da podstakne normalizaciju odnosa i objektivizaciju prošlosti u regionu ne nailazi na rezonancu u Srbiji.

Postavlja se i pitanje: da li postoji konsenzus političkih elita odnosno, da li oni koji imaju moć žele ili veruju da je neophodno izvršiti radikalne transformacije naših društva. Takođe, da li je moguće u bilo kojoj sredini izvesti procese radikalne transformacije društva bez istorizacije i kontekstualizacije tog specifičnog društva. Da li postoji razmišljanje o tome na koji način, i u kojim razmerama je moguće misliti o programu tranzicione pravde, odnosno o metodama koje postoje, ili onima koje još ne postoje, koje bi u ovim društvima bile efikasne.

Rehabilitacijom radikalnih pokreta iz Drugog svetskog rata i njihovih vođa Srbija se identifikovala sa poraženom stranom u Drugom svetskom ratu i legitimisala njihove politike genocida protiv nesrba i praktično je odustala od antifašizma. Ovakvim odnosom Srbija pokazuje i jasan odnos prema ratovima i zločinima iz devedesetih godina prošlog veka koji su vođeni na platformi četničke ideologije iz Drugog svetskog rata. Srbija je time poslala i jasnu poruku regionu i demokratskoj Evropi, da ne odustaje od politike konflikata sa susedima i od pretenzija na tuđe teritorije.

Kada je reč o široj javnosti najvažniji razlog za nerazumevanje ne zavisi toliko od nedostatka informacija i znanja. Pre je reč o tumačenjima, emocijama, iskustvima i predubeđenjima – o predubeđenjima da se zna šta je ispravno a šta pogrešno, pravedno ili nepravedno, istinito ili neistinito.

Najveći problem su mlađe generacije koje odrastaju na tumačenjima koja ih trajno udaljavaju od evropskih i civilizacijskih vrednosti. Pri tome, za vreme pandemije uočljivo je jačanje organizacija i pokreta, koji svoje ekstremno-desničarske agende kriju iza parola "borbe za slobodu". One privlače veliki broj mladih ljudi i utiču na njihove stavove i opredeljenja.

Ukoliko SAD, EU i NATO pravovremeno ne obnove obećani angažman na Balkanu, Srbija i drugi regionalni lideri će nastaviti svoje politike koje će trajno destabilizirati Balkan a svi napori da region prevlada prošlost i krene puten evropeizacije pašće u vodu.